ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଦିବାସୀ ପ୍ରସଙ୍ଗ : ଏକ ଅଧ୍ୟୟନ

ଚିନ୍ମୟ ସାମଲ

ଅଧ୍ୟାପକ, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗ, ପଞ୍ଚାମୁଣ୍ଡାଇ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ପଞ୍ଚାମୁଣ୍ଡାଇ

ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର :

ଆଦିମ ସମାଜରେ ଚିତବିନୋଦ ପ୍ରବୃତ୍ତିରୁ ଲୋକନାଟକ ଉନ୍ମେଷ ଘଟି ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଦେବୋପାସନା ଓ ଉତ୍ସବ ଆଦିକୁ ଆଧାରକରି ଲୀଳା, ସୁଆଙ୍ଗ, ଯାତ୍ରା ଓ ଗୀତିନାଟ୍ୟ ଉପରେ ବିକଶିତ ହୋଇ ଏଥିରୁ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିକାଶ ଘଟି ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଇଂରାଜୀ ଓ ସଂସ୍କୃତ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବରେ ଆଧୁନିକ ନାଟକ ରୂପ ନିର୍ମିତ ହୋଇ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଆଦ୍ୟ ଦୁଇ ଦଶନ୍ଧି ମଧ୍ୟରେ ଅତୁଳନୀୟ ଭାବେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା। ନାଟକରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର କରୁଣ କାହାଣୀ ସହିତ ତାଙ୍କର ଚାଲିଚଳଣି, ପରମ୍ପରା, ସମସ୍ୟାସବୁ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ତା' ସହିତ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଭାଷା ମଧ୍ୟ ନାଟକରେ ବ୍ୟବହାର ହେଉଥିବାର ଦେଖାଯାଏ। ଏହି ବିଷୟକୁ ବିଶେଷ ଆଲୋଚନା କରିବା ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ପ୍ରମୁଖ ଶବ୍ଦାବଳୀ : ଆଦିବାସୀ, ଅଭିନୟ, ନାଟକ, ପରମ୍ପରା, ଗଦବା, ସଂସ୍କୃତି, ଦେବତା

ଆଧୁନିକ ନାଟକ, ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ପ୍ରଧାନ ବିଭାଗ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାଗ ଅପେକ୍ଷା ଏହାର ଲୋକଧର୍ମିତା ଅଧିକ, କାରଣ ନାଟକ ହିଁ ସାହିତ୍ୟର ଏକମାତ୍ର ବିଭାଗ, ଯାହାକୁ ଶିକ୍ଷିତ ସମେତ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତେ ଉପଭୋଗ କରିଥାନ୍ତି। ତେଣୁ ନାଟକକୁ ଜନଜୀବନ ସହିତ ନିବିଡ଼ତମ ହେବା ଏକ ପ୍ରକାର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥାଏ। ଲୋକଜୀବନକୁ ସଫଳ ଭାବେ ପ୍ରତିଫଳନ କରି ନପାରିଲେ କୌଣସି ନାଟକ କେବେ ମଂଚ ସାର୍ଥକତା ଦାବୀ କରିପାରେ ନାହିଁ।

ନାଟକ ଏକ ଅଭିନୟ କାଳ, ଯାହାକୁ ଆମେ ଅଭିନୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପଭୋଗ କରିଥାଉ। ଏହା ସର୍ବଦା ଅଭିନୟ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ। ନାଟକ, ଅଭିନୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଚାଲିଚଳଣି, ସଂସ୍କୃତି, ପରମ୍ପରା ଇତ୍ୟାଦିକୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଥାଏ, ଯାହା ଲୋକମାନଙ୍କର ବାସ୍ତବ ଜୀବନଶୈଳୀକୁ ଦର୍ଶକ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାରେ ସାମର୍ଥ୍ୟ ହୋଇଥାଏ। ଏକଧାରରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ନାଟକ ଲୋକମାନଙ୍କ ଜୀବନର ଘଟଣାବଳୀକୁ ଅଭିନୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରେ। ନାଟକ ଗୋଟିଏ ଜାତିର ପରମ୍ପରା ଓ ଗୋଟିଏ ସମାଜର ଚିତ୍ରକୁ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ତୋଳିଧରିଥାଏ। ନାଟକ କେତେକ ଉପାଦାନରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଯଥା- ନାଟକର ଚରିତ୍ର, ସଂଳାପ, ନୃତ୍ୟ, ଗୀତ ଇତ୍ୟାଦି। ଏହି ଉପାଦାନ ମଧ୍ୟରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବା ଜଣାଯାଏ। ସାମାଜିକ ନାଟକ ହେଉ କିମ୍ବା ପୌରାଣିକ ନାଟକ ପ୍ରତି ନାଟକରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର କିଛି କିଛି ଉପାଦାନ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ। ତାଙ୍କର ନୃତ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ, ପର୍ବପର୍ବାଣି, ଧର୍ମଧାରଣା, ପୂଜାପାର୍ବଣ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ପରମ୍ପରା ଆଦିକୁ ନାଟକ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଥାଏ।

ଆଦିମ ସମାଜରେ ଚିତବିନୋଦ ପ୍ରବୃତ୍ତିରୁ ଲୋକନାଟକ ଉନ୍ମେଷ ଘଟି ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଦେବୋପାସନା ଓ ଉତ୍ସବ ଆଦିକୁ ଆଧାରକରି ଲୀଳା, ସୁଆଙ୍ଗ, ଯାତ୍ରା ଓ ଗୀତିନାଟ୍ୟ ଉପରେ ବିକଶିତ ହୋଇ ଏଥିରୁ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିକାଶ ଘଟି ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଇଂରାଜୀ ଓ ସଂସ୍କୃତ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର

ପ୍ରଭାବରେ ଆଧୁନିକ ନାଟକ ରୂପ ନିର୍ମିତ ହୋଇ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଆଦ୍ୟ ଦୁଇ ଦଶନ୍ଧି ମଧ୍ୟରେ ଅତୁଳନୀୟ ଭାବେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା। ନାଟକରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର କରୁଣ କାହାଣୀ ସହିତ ତାଙ୍କର ଚାଲିଚଳଣି, ପରମ୍ପରା, ସମସ୍ୟାସବୁ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ତା' ସହିତ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଭାଷା ମଧ୍ୟ ନାଟକରେ ବ୍ୟବହାର ହେଉଥିବାର ଦେଖାଯାଏ। ନାଟକରେ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଗୁଡିକ ସାଧାରଣତଃ ବାସ୍ତବଧର୍ମୀ ଅଟେ।

ଆଦିବାସୀମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶ୍ୱର ପ୍ରଥମ ଅଧିବାସୀ। ଏ ମାଟିରେ ଯେଉଁ ସଭ୍ୟତା ସଂସ୍କୃତି ଆଦି ଅଭିନବ ରୂପ ନେଇଛି, ତା'ର ଆରମ୍ଭରୁ ହିଁ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଅବଦାନ ରହିଛି। ଆଦିବାସୀ ଶବ୍ଦଟି ସାଧାରଣତଃ ଆଦିମ ଜନଜାତି, ସଂବର୍ଗ ଓ ଉପସର୍ଗ, ଟ୍ରାଇବ୍ ଆଦି ଅର୍ଥରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ। ଏହି ଆଦିବାସୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଦେଶରେ ବସବାସ କରୁଥିବାର ଜଣାଯାଏ। ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଜୀବନଶୈଳୀ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ଭିନ୍ନ। ସାଧାରଣତଃ ଓଡିଶାରେ ୬୨ ପ୍ରକାର ଆଦିବାସୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ଓଡ଼ିଶାର ସମ୍ବଲପୁର, ସୁନ୍ଦରଗଡ, କେଉଁଝର, ମୟୁରଭଞ୍ଜ, କଳାହାଣ୍ଡି, କୋରାପୁଟ, ରାୟଗଡା, ନଗରଙ୍ଗପୁର, ଗଜପତି, ଗଞ୍ଜାମ, କନ୍ଧମାଳ, ମାଲକାନ୍‌ଗିରି, ଦେଓଗଡ ଓ ଝାରସୁଗୁଡା ଆଦି ଜିଲ୍ଲାଗୁଡିକରେ ଏମାନେ ବସବାସ କରନ୍ତି। ଏହି ଜିଲ୍ଲାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମୟୂରଭଞ୍ଜ, ସୁନ୍ଦରଗଡ଼, କୋରାପୁଟ, ରାୟଗଡା, ନବରଙ୍ଗପୁର ଓ ମାଲକାନ୍‌ଗିରି ଜିଲ୍ଲାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଆଦିବାସୀ ଇଲାକା ବୋଲି ଘୋଷିତ କରାଯାଇଛି। ସମସ୍ତ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଚାଲିଚଳଣି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରହିଛି। ଭିନ୍ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ତାଙ୍କର ଚାଲିଚଳଣି ଅତି ନିଆରା। ସେମାନଙ୍କର ରହିବା, ଖାଇବା, ବେଶପୋଷାକ, ଖାଦ୍ୟପେୟ ଏହିସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭିନ୍ନତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ସେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ବଣ ଜଙ୍ଗଲ ଅଂଚଳରେ ବସବାସ କରନ୍ତି। ତାଙ୍କର କଥାବାର୍ତା ପାଇଁ ନିଜସ୍ୱ ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି। ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ତାଙ୍କର ପରମ୍ପରା ଚାଲିଚଳଣିକୁ ଛାଡିପାରୁନାହାନ୍ତି। ଯାହା ଆଗକାଳରୁ ରହିଆସିଛି, ତାହାକୁ ସେମାନେ ଧରିରଖିଛନ୍ତି। ତାଙ୍କର ନୃତ୍ୟ, ଗୀତ, ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇଥାଏ। ସେମାନେ ନୃତ୍ୟ, ଗୀତକୁ ନିଜସ୍ୱ ଶୈଳୀରେ ପରିବେଷଣ କରିଥାନ୍ତି। ବାଦ୍ୟର ତାଳେ ତାଳେ ସେମାନେ ନୃତ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସାନ୍ତାଳ ଆଦିବାସୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ନିଜ ଭାଷାରେ ନାଟକ ମଧ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରୁଛନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ନାଟକଗୁଡିକ ଅପ୍ରକାଶିତ ଭାବରେ ରହିଛି। ନାଟକଗୁଡିକ ଆଧୁନିକତାକୁ ଆପଣେଇ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିମଧ୍ୟରେ ନିଜର ସଂସ୍କୃତି ପରମ୍ପରାକୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ସଂସ୍କୃତି, ପରମ୍ପରା, ଚାଲିଚଳଣି ଇତ୍ୟାଦିକୁ ନାଟକ ବାନ୍ଧି ରଖେ। ତାଙ୍କର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଗୁଡିକ ଥାଏ ବାସ୍ତବଧର୍ମୀ ଓ ନୃତ୍ୟଗୀତ ଗୁଡିକ ଥାଏ ପ୍ରକୃତି ଧର୍ମୀ। ସେମାନେ ପ୍ରକୃତିକୁ ହିଁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇଥାନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କର ଭାଷା ମଧ୍ୟ ନିଜସ୍ୱ ରହିଛି। ତାଙ୍କର ଭାଷାଗୁଡିକ ମଧ୍ୟରୁ କେତେଗୁଡିଏ ଭାଷାର ଲିପି ରହିଛି। ସେଗୁଡିକ ହେଲା ସାନ୍ତାଳ (ଅଲିଚିକି), କନ୍ଧ (କୁଇ), ହୋ (ଓରାଂଚିକି) ଏହି ଭାଷାମାନଙ୍କର ଲିପି ରହିଛି। ଅନ୍ୟସବୁ ଭାଷାଗୁଡିକ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ମୌଖିକ ଭାବରେ ରହିଛି।

ଆଦିବାସୀମାନେ ପର୍ବପର୍ବାଣି ଗୁଡିକରେ ଗୀତ ନୃତ୍ୟକୁ ସାଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଭାବରେ ପାଳନ କରିଥାନ୍ତି। ଏହି ଗୀତ ନୃତ୍ୟ ହେଉଛି ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାର ଏକ ଅଂଶ। ଗୀତ ନୃତ୍ୟ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ତାହା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ପ୍ରକୃତିକୁ ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଗଛ, ପଥର, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ମାଟିକୁ ଦେବତା ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି। ତାଙ୍କର ଘରକାନ୍ଥ ଗୁଡିକରେ ତିଆରି ହୋଇଥିବା ଚିତ୍ର, ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ହାତଗୋଡରେ ତିଆରି କରିଥିବା ଚିତା ଦେଖିଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ସେମାନେ ପ୍ରକୃତିପ୍ରେମୀ। ଚିତ୍ର ଗୁଡିକରେ ଥାଏ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଗଛ, ଫୁଲ, ଫଳ, ପତ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ତା'ର, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ ଇତ୍ୟାଦି। ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଯଦି ଦେବତାମାନେ ଖୁସି ହେଲେ ଗାଁର ମଙ୍ଗଳ ହେବ, ତତ୍ସହିତ ଗାଁ ଗୁଡିକରୁ ବିଭିନ୍ନ ରୋଗବ୍ୟାଧି ଦୂର ହେବ। ଗାଁର ସମସ୍ତ ଭଲରେ ରୁହନ୍ତୁ। ଦେବତାଙ୍କୁ ଖୁସି କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏଥିପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ନାଚ, ଗୀତ, ଆୟୋଜନ ହୋଇଥାଏ। ତାଙ୍କର ଏହି ପାରମ୍ପରିକ ରୀତିନୀତି ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଛି। ଏହି ପରମ୍ପରାକୁ ନାଟ୍ୟକାର ଗଣନାଟକରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛନ୍ତି। ତେଣୁ ଓଡ଼ିଆ

ନାଟକରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଚାଲିଚଳଣି, ସଂସ୍କୃତି, ପରମ୍ପରା, ରୀତିନୀତି ଇତ୍ୟାଦି।

ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଜୀବନଶୈଳୀକୁ ଅନୁକରଣ କରି ବହୁ ଉପନ୍ୟାସ, ନାଟକ, ଗଳ୍ପ ଆଦି ରଚିତ। କେତେଜଣ ନାଟ୍ୟକାର ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ସଂସ୍କୃତି ପରମ୍ପରା ଆଦିକୁ ନାଟକ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛନ୍ତି। ତାହା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଶୈଳୀରେ ଯଥା ଚରିତ୍ର, ସଂଳାପ, ଗୀତ, ନୃତ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି। କେତେଗୁଡିଏ ନାଟକ ମଧ୍ୟରେ ଆଦିବାସୀ ଚରିତ୍ରଟି ଶୋଷିତ ହେଉଛି ତ ତା'ର ପତ୍ନୀ ଶୋଷକ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଯ୍ୟାତିତ ହେବାରେ ଲାଗିଛି। ସେ ବେଳେ ବେଳେ ନିରବ ରହୁଛିତ କେତେବେଳେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ଉଠୁଛି। ଏହିପରି ଭାବରେ ଆଦିବାସୀ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛି। ଆଦିବାସୀମାନେ ବାରମ୍ବାର ଅନ୍ୟକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରି କଷ୍ଟ ପାଆନ୍ତି। ଭାଷା ନ ବୁଝି ଅନ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି କଷ୍ଟ ପାଆନ୍ତି। ଏପରିକି ନିଜ ଅ ଳର ଶିକ୍ଷିତ ମଣିଷମାନଙ୍କର ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ଶୋଷିତ ହୋଇଥାନ୍ତି। ତା' ସହିତ ବିଦେଶୀ, ସାହୁକାର, ମହାଜନ, କଣ୍ଟ୍ରାକ୍ଟର ଭଳି ଲୋକଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରି ଶେଷରେ ହତାସ ହୋଇ ପଡିଥାନ୍ତି। ଏହିସବୁ ସମସ୍ୟାକୁ ଦୃଷ୍ଟିଦେଇ ନାଟ୍ୟକାର ଗଣନାଟକ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି। ଆଦିବାସୀ ଜୀବନଶୈଳୀକୁ ଆଧାର କରି ରଚନା କରିଥିବା କେତେଜଣ ନାଟ୍ୟକାର ହେଉଛନ୍ତି- ରାମଶଙ୍କର ରାୟ, ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷ, ଧନେଶ୍ୱର ପଟ୍ଟନାୟକ, ହୃଷିକେଶ ପଣ୍ଡା, ଧନେଶ୍ୱର ପଟ୍ଟନାୟକ ଇତ୍ୟାଦି।

ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ନାଟ୍ୟକାରଗଣ ଆଦିବାସୀଙ୍କୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛନ୍ତି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମାଧ୍ୟମରେ ଯଥା – ସମସ୍ୟା, ନୃତ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ, ପର୍ବପର୍ବାଣି, ଧର୍ମଧାରଣା, ପୂଜାପାର୍ବଣ ଇତ୍ୟାଦି। ନାଟକଗୁଡିକ ହେଲା ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷଙ୍କ 'ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର', ଧନେଶ୍ୱର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ 'ଆଦିବାସୀ', ମନ୍ମଥ ଶତପଥୀଙ୍କ 'ଆଜିର ମଣିଷ', 'ମୁଚକରା କହୁଛନ୍ତି', ବିଶ୍ୱଜିତ ଦାସଙ୍କ 'ନୂଆଁଜହ୍ନ', ହୃଷିକେଶ ପଣ୍ଡାଙ୍କର 'ଭାସ୍କୋଡାଗାମା', ସୁବୋଧ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର 'କାଠ', 'ବଳୀ' ଓ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ନନ୍ଦଙ୍କ 'ଅଭିମାନ' ଇତ୍ୟାଦି। ଏହି ନାଟକଗୁଡିକରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ନାଟକଗୁଡିକ ମଧ୍ୟରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଜୀବନଶୈଳୀକୁ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇଛି। ତା' ସହିତ ନାଟକଗୁଡିକରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ହେଉଥିବା ଶୋଷଣ ଓ ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାରଗୁଡିକୁ ମଧ୍ୟ ନାଟ୍ୟକାର ଗଣନାଟକ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛନ୍ତି। କେତେକ ଆଦିବାସୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ନିଜ ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ନାଟକ ପରିବେଷଣ କରୁଥିବା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ସାଧାରଣତଃ କେଉଁଝର ଓ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଜିଲ୍ଲାର ବସବାସ କରୁଥିବା ସାନ୍ତାଳ ଆଦିବାସୀ ଗୋଷ୍ଠୀର ଲୋକମାନେ ନାଟକ ପରିବେଷଣ କରୁଥିବା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ସାନ୍ତାଳୀ ଭାଷାର ପ୍ରଥମ ନାଟ୍ୟକାର ହେଉଛନ୍ତି ପଣ୍ଡିତ ରଘୁନାଥ ମୁର୍ମୁ। ପଣ୍ଡିତ ରଘୁନାଥ ମୁର୍ମୁ ୪ଟି ନାଟକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି। ପ୍ରଥମଟି 'ବିଦୁଚାନ୍ଦନ' (୧୯୪୮), ଦ୍ୱିତୀୟଟି 'ଖିରୁଆଲ୍‌ବୀର' (୧୯୫୨), ତୃତୀୟ 'ଦାଲେଗେଧନ' (୧୯୬୪) ଓ ଚତୁର୍ଥ 'ସିଦୁକାହ୍ନୁ' (ସାନ୍ତାଳହୁଲ୍) (୧୯୯୬)। ଏହି ନାଟକ ମଧ୍ୟରେ ସାନ୍ତାଳମାନଙ୍କର ସଂସ୍କୃତି, ପରମ୍ପରା ଓ କେତେଗୁଡିଏ ସମସ୍ୟାକୁ ଦୃଷ୍ଟିଦେବା ସହିତ ସାନ୍ତାଳ ବିଦ୍ରୋହକୁ ନାଟକ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛନ୍ତି। ପଣ୍ଡିତ ରଘୁନାଥ ମୁର୍ମୁଙ୍କ ଜନ୍ମଦିନ ଅବସରରେ ପ୍ରତି ବର୍ଷ କେଉଁଝରରେ ସାନ୍ତାଳୀ ନାଟକ ପରିବେଷଣ କରାଯାଇଥାଏ। ସାନ୍ତାଳମାନଙ୍କର କେତେଗୁଡିଏ ସାନ୍ତାଳୀ ନାଟକ ହେଲା କହ୍ନେଇ ହେମ୍ବ୍ରମଙ୍କ 'ହଳ ଜାନି ହଳେଇ ରାସେ ସାଆଁତା ଦ ଅକୟ ଦସେ', ଯଦୁମଣି ସୋରେନ୍‌ଙ୍କ 'ଫିଟା ତାହେଁୟେନା ତଲଂ ଆଞ୍ଚର' ଇତ୍ୟାଦି।

କଳାହାଣ୍ଡି ଜିଲ୍ଲାରେ ବସବାସ କରୁଥିବା ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ କଷ୍ଟକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଇ ନାଟ୍ୟକାର ସୁବୋଧ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ନାଟକ 'ଅବରୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ଧବ'। ନାଟକରେ ଉଦ୍ଧବ ବୋଲି ଏକ ଆଦିବାସୀ ଚରିତ୍ରକୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି। ଉଦ୍ଧବର କରୁଣ କାହାଣୀକୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା ସହିତ ଗାଁ ଗୁଡିକରେ ଖାଦ୍ୟ ଅଭାବ ସମୟରେ ସରକାରଙ୍କ କୌଣସି ସୁବିଧାସୁଯୋଗ ପାଇପାରୁ ନଥିଲେ।

ଫୁଲବାଣୀ ଜିଲ୍ଲାର ଏକ ଅନୁନ୍ନତ ଅଂଚଳ ଦାରିଙ୍ଗବାଡିରେ ବସବାସ କରୁଥିବା ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଠାରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ସମସ୍ୟାକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ନାଟ୍ୟକାର ମନ୍ମଥ

ଶତପଥୀଙ୍କ ନାଟକ 'ଆଜିର ମଣିଷ' ରଚିତ। ଏହା ଏକ ସାମାଜିକ ନାଟକ। ନାଟକ ମଧ୍ୟରେ ଆଦିବାସୀମାନେ କିପରି ଭାବରେ ବଡବଡ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାରର ଶିକାର ହେଉଛନ୍ତି। ତା' ସହିତ କେତେଗୁଡିଏ ଶୋଷକର ଚରିତ୍ର ହେଲା ଗାଁ ସରପଂଚ, ଚୌକିଦାର, ସରକାରୀ ଚାକିରିଆ ଓ ଡାକବଙ୍ଗଳା ମାଲିକ। ଏଇ କେତେଜଣ ଚରିତ୍ର ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରିବାରେ ନ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ। ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାର ସେମାନଙ୍କୁ ସହିବାକୁ ପଡିଥିଲା। ଏଠାରେ ସେମାନେ ଅନ୍ୟାୟକୁ ମୁଣ୍ଡପାତି ସହିଯାଉଥିଲେ। କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିବାଦ କରିବା ପାଇଁ ସକ୍ଷମ ନଥିଲା। ଆଦିବାସୀ ଚରିତ୍ର ଦନାର୍ଦ୍ଦନର କରୁଣ କାହାଣୀକୁ ନାଟ୍ୟକାର ନାଟକ ରୂପ ଦେଇଛନ୍ତି। ଏହି ନାଟକରେ ନାଟ୍ୟକାର ଦେଖାଇବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଦିବାସୀମାନେ ମୁଖ୍ୟସ୍ରୋତରେ ସାମିଲ ହୋଇପାରିବେ ସେମାନେ ହିଁ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଶୋଷଣକାରୀ ଭାବରେ ବିଦ୍ୟମାନ ହୋଇଛନ୍ତି। ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କୁ ମୁଖ୍ୟସ୍ରୋତରେ ସାମିଲ ହେବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ଦେଉନାହାନ୍ତି। ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କ ଅନ୍ୟ ଏକ ନାଟକ ହେଉଛି 'ଯୌବନର ତୀର୍ଥ'। ନାଟକରେ ଆଦିବାସୀ ନାରୀ ଚରିତ୍ରକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଇଛି।

ଶବର ରାଜା ବିଶ୍ୱାବସୁ ଓ ତାଙ୍କର କନ୍ୟା ଲଳିତାଙ୍କୁ ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ର ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରି ନାଟ୍ୟକାର ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷ ନାଟକ 'ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର' ରଚନା କରିଛନ୍ତି। ନାଟକରେ ଆର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅନର୍ଯ୍ୟର ସଂସ୍କୃତି ପରମ୍ପରା ମିଳନ ଘଟିଛି। ନାଟକରେ ବିଦ୍ୟାପତି ଓ ଲଳିତାର ବିବାହ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି। ଜଙ୍ଗଲରେ ରାଜା ବିଶ୍ୱାବସୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂଜିତ ହେଉଥିବା ଶବର ଦେବତା ନୀଳମାଧବ ବିଦ୍ୟାପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଅନ୍ତି ମଣିଷ ତିଆରି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ। ଏହି ନାଟକରେ ଶବର ଦେବତା ନୀଳମାଧବ, ବିଶ୍ୱାବସୁ ଲଳିତା ହେଇଛନ୍ତି ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ। ନାଟକଟି ଏକ କିମ୍ବଦନ୍ତୀମୂଳକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନ ରହିଥିବା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ତାଙ୍କର ସଂସ୍କୃତି ପରମ୍ପରାକୁ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଦେଖାଯାଇଛି। ଯେପରିକି ନାଟକ ମଧ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟାପତି ଓ ଲଳିତାଙ୍କ ବିବାହ ଶବର ଗୋଷ୍ଠୀର ପରମ୍ପରା ଭାବରେ ହୋଇଥିଲା। ତାଙ୍କର ପରମ୍ପରା ଭାବରେ ଚାଲି ଆସିଥିବା ବିବାହର ରୀତିନୀତି, ପାରମ୍ପରିକ ନୃତ୍ୟଗୀତ ପରିବେଷଣ ହୋଇଥିଲା।

ସେହିପରି ନାଟ୍ୟକାର ମନ୍ମଥ ଶତପଥୀ ତାଙ୍କର 'କାହାଣୀ ନୁହେଁ' ରଚନା କରିଛନ୍ତି। ନାଟକଟି ଆଧାରିତ ହୋଇଛି ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଜୀବନଶୈଳୀକୁ ନେଇ। ଯେଉଁଥିରେ କି ଆଦିବାସୀମାନେ ପ୍ରତ୍ୟକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ନିର୍ଯାତିତ ହେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି। ତାହାକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଯାଇଛି ନାଟକ 'କାହାଣୀ ନୁହେଁରେ। ନାଟକଟି ଏକ ସାମାଜିକ ନାଟକ। ନାଟକ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟାକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଯାଇଛି। ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ ଯାହା ଘଟୁଛି ତାହାକୁ ହିଁ ନାଟକ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି ନାଟ୍ୟକାର। ନାଟକରେ ଆଦିବାସୀ ଝିଅ ରାଧି। ସେ ଟିକେ ଖୁସି ପାଇବା ପାଇଁ ଗାଁ ଛାଡି ଯାଇଥିଲା ସହରକୁ। ତାକୁ ଜଣେ କଳାକାର ହେବାର ସ୍ୱପ୍ନ ତାକୁ ଗାଁ ଛାଡିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରିଥିଲା। ତା'ର ସ୍ୱାମୀ ଓ ବାପାକୁ ଛାଡି ସହରକୁ ପଳେଇଥିଲା। କିନ୍ତୁ ସେହିଠାରେ ମଧ୍ୟ କେତେ ଲୋକଙ୍କ ମୁଖରୁ କେତେକଥା ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲା। ସେ ଯେଉଁ ସ୍ୱପ୍ନ ନେଇ ସହରକୁ ଯାଇଥିଲା ତା'ର ସ୍ୱପ୍ନ ସଫଳ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ। ଶେଷରେ ସେ ପୁଣି ଗାଁ କୁ ଫେରି ଆସିଲା। ନାଟକଟି ଏକ ଧର୍ମଭିତିକ।

ସେହିପରି ନାଟ୍ୟକାର ହୃଷିକେଶ ପଣ୍ଡା ନାଟକ 'ଭାସ୍କୋଡାଗାମା' ରଚନା କରିଛନ୍ତି। ନାଟକରେ କେତେଗୁଡିଏ ଚରିତ୍ର ରହିଛି, ଯାହାବଳରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କୁ ନେଇ। ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ କିଭଳି ଭାବେ ଗରିବ, ସରଳ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଖାଇ ଠିକ୍ ରାସ୍ତାକୁ ନନେଇ ଭୁଲ ରାସ୍ତାକୁ ନେବାପାଇଁ ପଛଘୁଂଚା ଦେଉନାହାନ୍ତି, ତାହା ଏଥିରେ ଦର୍ଶାଯାଇଛି। ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ସରଳତା, ନିଷ୍କପଟତା ଏବଂ ଅଶିକ୍ଷିତର ଫାଇଦା ଉଠାଇଛନ୍ତି। ଭାସ୍କୋଡାଗାମା ହୋଇଛି ଏହାର ପ୍ରତୀକ। ନାଟକରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ପାରମ୍ପରିକ ଭାବରେ ଚାଲିଆସୁଥିବା ବଳି ପ୍ରଥାକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇଛି। ତା' ସହିତ ନାଟକରେ ଭାସ୍କୋଡାଗାମା ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଦେବତା ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରକୃତି, ପଶୁପକ୍ଷୀ

ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି।

ନାଟକରେ ଗାଁ ଲୋକମାନେ ଯଦି କୌଣସି ଜ୍ୱର କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ ରୋଗରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ ତାଙ୍କୁ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ନ ପଠାଇ ଗୁଣିଗାରେଡି କରିବାପାଇଁ ପଠାଇଥାଏ ଶିକ୍ଷକ ପିଲିମନ୍। କିପରି ଅନ୍ୟଧର୍ମକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ତା'ର ପ୍ରୟାସ କରିଥାଆନ୍ତି। ଏଠାରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ସମସ୍ୟାକୁ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ନାଟ୍ୟକାର। ନାଟକର ନାୟିକା ଆଦିବାସୀ ଝିଅ ମେଘାକୁ ଅଧିକ ଜ୍ୱର ହେଇଥିବାରୁ ତାକୁ ଭୂତ ଲାଗିଛି କହିଛି। ଅନ୍ୟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ ମେଘାର ଜ୍ୱର ଛାଡିଯିବ ବୋଲି ବୁଝାଇଛନ୍ତି ଶିକ୍ଷକ ପିଲିମନ୍। ତା'ପରେ ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି। ମେଘାର ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଛନ୍ତି।

ନାଟ୍ୟକାର କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ନାଟକ 'ଅଭିଯାନ'। ନାଟକରେ ଗଜପତି ଜିଲ୍ଲାର ରାମଗିରି ନିକଟରେ ବସବାସ କରୁଥିବା ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଗୀତକୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ। ନାଟକରେ ରାଜା ପୁରୁଷୋ ମ ଦେବଙ୍କ ଆଗମନକୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ନିମନ୍ତେ ଗଦବା ଆଦିବାସୀ ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କର ଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟକୁ ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥାପନା କରାଯାଇଛି। ତାଙ୍କର ଏହି ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଉତ୍ସବରେ ରହିଛି ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ, ସରଳତା। ଜଣକ ମଧ୍ୟରେ ରାଜାଙ୍କ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଉତ୍ସବ ଅସମ୍ଭବ। ତେଣୁ ବିଜୟ ସମସ୍ତ ଗଦବାମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଏହି ଉତ୍ସବର ଆୟୋଜନ କରାଯାଇଥିଲା। ଏଠାରେ ଗଦବାମାନଙ୍କର ପାରମ୍ପରିକ ନୃତ୍ୟ ଓ ଗୀତକୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି। ତା' ସହିତ ତାଙ୍କର ସଂସ୍କୃତି, ଚାଲିଚଳଣିକୁ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଇଛି। ଗୀତ ମାଧ୍ୟମରେ ଜଙ୍ଗଲର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି।

ପୁରୁ-ଏ ନିରାଡମ୍ବର ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନାରେ ଅଛି ସରଳତା, ସ୍ନେହ, ଭକ୍ତି। ଜୀବନ ଓ ମନୁଷ୍ୟ ତ ଛାର ମନେହୁଏ। ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଅପେକ୍ଷା କରିବେ ଯୁବରାଜ।

ବିଜୟ-ଏକ ମୁଖରେ ମହାରାଜଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା ଅସମ୍ଭବ। ଆସ ଆସ ତୁମ୍ଭେମାନେ।

(ଆଗନ୍ତୁକ ଗଦବାମାନେ ଆସି ଭୂମିଷ୍ଠ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଓ ପୁରୁଷୋ ମ ଦେବଙ୍କୁ ଫୁଲମାଳ ଦେଇ ଆନନ୍ଦ ଧ୍ୱନି ସହ ନୃତ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ।)

(ଗୀତ)-

ବନଫୁଲ ଗୁନ୍ଥା ବନ ହାର
ହେ ରାଜକୁମାର
ଏଇ ନେ' ତୁ ଆମର ଉପହାର।
ତୁତ ଭଲା ରାଜା ଗୁଣ-ରତନ୍ ମୁକୁତାରେ ଘର
କି ଦେବୁଁରେ ତତେ ଆମେ ଛାର।
ଡୁଙ୍ଗର ବାଟେ-ମିରିଗ ପଲେ-ମୟୁର ପକ୍ଷୀ ଉଲେରେ-
ଫେରି ଫେରି ଯାଏ ବାରେ ବାର୍।

ଓଡ଼ିଆ ନାଟକଗୁଡିକରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଝଲକ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ କିନ୍ତୁ ପୂରା ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଜୀବନ ବୃତ୍ତିକୁ ଆଧାର କରି ବହୁତ କମ୍ ନାଟକ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। କେତେଗୁଡିଏ ନାଟକ ମଧ୍ୟରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଗୀତ, ନୃତ୍ୟ ଆଂଶିକ ଭାବରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ତା' ବ୍ୟତୀତ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର କେତେଗୁଡିଏ ସମସ୍ୟାଗୁଡିକୁ ମଧ୍ୟ ନାଟକରେ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇଛି। ନାଟକଗୁଡିକରେ କିପରି ଭାବରେ ଆଦିବାସୀମାନେ ଶୋଷଣକାରୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶୋଷିତ ହେଉଛନ୍ତି, ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ହେଲେ ସେମାନେ ପ୍ରତିବାଦ କରୁନାହାନ୍ତି। ପ୍ରତିବାଦ ବଦଳରେ ସେମାନେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରୁଛନ୍ତି। ଏହିସବୁକୁ ନାଟ୍ୟକାରଗଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ନାଟକଗୁଡିକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି। ଏହିଠାରେ ଆଦିବାସୀଭିତ୍ତିକ ନାଟକଗୁଡିକରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଚିତ୍ରଗୁଡିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରାଯିବା ସହିତ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ସଂସ୍କୃତି, ପରମ୍ପରା, ଚାଲିଚଳଣି ଏବଂ ସମସ୍ୟାକୁ ମଧ୍ୟ କେହି କେହି ନାଟକ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ଲୋକ ସମ୍ମୁଖକୁ ଆଣିପାରିଛନ୍ତି। ଏହା ଯୋଗୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ପାରମ୍ପରିକ ରୀତିନୀତିଗୁଡିକ ଭୁଲି ଯାଇ ଆଧୁନିକତା ଆପଣାଇଛନ୍ତି, ସେଥିମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାଚୀନତାକୁ ମନେ ପକାଇବା ଏକ ପ୍ରୟାସ। ବର୍ତ୍ତମାନ ଯଦି ନୂତନ ପିଢିର ନାଟ୍ୟକାରଗଣ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକ ଉପାଦାନ ଓ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ରୀତିନୀତି, ଚାଲିଚଳଣି ଓ ପରମ୍ପରାକୁ ନାଟକ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତେ ତେବେ ସେସବୁ ନାଟକ ମାଧ୍ୟମରେ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସିପାରନ୍ତା।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ

୧. ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର, ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷ, ପ୍ରକାଶକ: କେ.କେ.ମିଶ୍ର ଆଣ୍ଡ କୋ ବାଙ୍କ ବଜାର, କଟକ, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ – ୨୦୦୦, ପୃ-୩୨

୨. ଭାସ୍କୋଡାଗାମା, ହୃଷିକେଶ ପଣ୍ଡା, ପ୍ରକାଶକ: ବିଦ୍ୟା ପ୍ରକାଶନ ବାଲୁବଜାର କଟକ, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ-୨୦୦୦, ପୃ -୬୨

୩. ତତ୍ରୈବ, ପୃ-୭୦

୪. ତତ୍ରୈବ, ପୃ-୭୧

୫. ଅଭିଯାନ, କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ, ପ୍ରକାଶକ: ୟୁନାଇଟେଡ୍ ବୁକ୍ ହାଉସ୍, ବାଲୁ ବଜାର, କଟକ, ଅଭିନବ ସଂସ୍କରଣ-୨୦୦୧, ପୃ-୭୧

୬. ଘୋଷ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର, ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ-୨୦୦୦ ପ୍ରକାଶକ: କେ.କେ.ମିଶ୍ର ଆଣ୍ଡ କୋ ବାଙ୍କ ବଜାର, କଟକ

୭. ଦାସ ହେମନ୍ତ କୁମାର, ଓଡ଼ିଆ ନାଟକର ବିକାଶଧାରା, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ-୧୯୮୦, ପ୍ରକାଶକ: ସାଥୀମହଲ, ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ-୨

୮. ଦାସ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ, ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଭୂମି ଓ ଭୂମିକା, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ-୧୯୬୨, ପ୍ରକାଶକ: ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର

୯. ନାୟକ ଡଃ ରବି, ଓଡ଼ିଆ ସାମାଜିକ ନାଟକ ଓ ନାଟ୍ୟକାର ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ-୨୦୦୨, ପ୍ରକାଶକ: ବିଦ୍ୟା ପ୍ରକାଶନ ବାଲୁ ବଜାର, କଟକ-୨

୧୦. ପଣ୍ଡା ହୃଷିକେଶ, ଭାସ୍କୋଡାଗାମା, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ-୨୦୦୦, ପ୍ରକାଶକ: ବିଦ୍ୟା ପ୍ରକାଶନ ବାଲୁବଜାର, କଟକ-୨

୧୧. ପ୍ରଧାନ ଡଃ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର, ଓଡ଼ିଆ ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଲୋକ ସଂସ୍କୃତି, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ – ୨୦୦୯, ପ୍ରକାଶକ: ସତ୍ୟନାରାୟଣ ବୁକ୍ଷ୍ଟୋର, ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ-୨

୧୨. ମହାନ୍ତି ବ୍ରଜମୋହନ, ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକନାଟକ, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ-୧୯୯୮, ପ୍ରକାଶକ: ବୁକ୍ଷ୍ଟୋର ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ-୨

୧୩. ମିର୍ଦ୍ଧା ଡକ୍ଟର ହାଡିବନ୍ଧୁ, ଆଦିବାସୀ ଜୀବନ ଚର୍ଯ୍ୟା, ଜାନୁଆରୀ ୨୦୧୧, ପ୍ରକାଶକ: ସଦସ୍ୟ ସଚିବ, ଭୁବନେଶ୍ୱର

୧୪. ଶତପଥି ମନ୍ମଥ, 'କାହାଣୀ ନୁହେଁ' ନାଟକ, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ-୨୦୦୨, ପ୍ରକାଶକ: ଯୋଗେଶ୍ୱର ପାଟଣା କପିଳପ୍ରସାଦ, ଭୁବନେଶ୍ୱର-୨

୧୫. ସାହୁ ପ୍ରଫେସର ନାରାୟଣ, ସ୍ୱାଧୀନୋ ର ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଓ ଅନ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ-୨୦୧୭ ପ୍ରକାଶକ: ସତ୍ୟନାରାୟଣ ବୁକ୍ଷ୍ଟୋର, ଭୁବନେଶ୍ୱର

୧୬. ସାମଲ ବୈଷ୍ଣବ ଚରଣ, ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଭୂମି ଓ ଭୂମିକା, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶନ-୨୦୦୪, ପ୍ରକାଶକ: ଓଡ଼ିଆ ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର, ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ-୨

୧୭. ହରିଚନ୍ଦନ ନୀଳାଦ୍ରି ଭୂଷଣ, ଓଡ଼ିଆ ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ଇତିହାସ, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ, ଡିସେମ୍ବର ୨୦୧୮, ପ୍ରକାଶକ: ବିଦ୍ୟାପୁରୀ ବାଲୁବଜାର, କଟକ

୧୮. ହରିଚନ୍ଦନ ନୀଳାଦ୍ରି ଭୂଷଣ, ଭାବନା- ବିଭାବନା, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ-୨୦୦୫, ପ୍ରକାଶକ: ପ୍ରାଚୀ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ, ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ

୧୯. ହୋତା ଡକ୍ଟର ପ୍ରମୋଦିନୀ, ଆଦିବାସୀ ପର୍ବପର୍ବାଣି, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶନ-୨୬ ଜାନୁଆରୀ ୨୦୧୭, ପ୍ରକାଶକ: ସଦସ୍ୟ ସଚିବ ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଏକାଡେମୀ, ଆଦିବାସୀ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ପ୍ରାନ୍ତର, ୟୁନିଟ୍-୧, ଭୁବନେଶ୍ୱର